

НЕБОЈША ПЕТРОВИЋ*
Студентски центар Нови Сад
Нови Сад

УДК 329(497.1):323.15
Оригиналан научни рад
Примљен: 07.02.2017
Одобен: 24.02.2017
Страна: 333-345

КПЈ И МАЂАРИ У ВОЈОВОДИНИ НАКОН ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Сажетак: Разарања, протеривање и свирепа убиства у Другом светском рату додатно су појачали неповерење и неразумевање, које је иначе постојало између Срба и Мађара. Кулминација националне мржње узроковала је жељу за коначним обрачуном код значајног дела једног и страх од освете код припадника другог народа. И поред тога што се борила за националну равноправност на економском, политичком, друштвеном и културном пољу, КПЈ није остала имуна на националну острашћеност што је била особина и осталих комунистичких партија. У раду смо настојали да прикажемо однос КПЈ у Војводини према Мађарима у првим годинама након Другог светског рата.

Кључне речи: комунисти, терор, дискриминација, хапшење, равноправност

Срби и Мађари у Војводини су и поред вишевековног међусобног културног, привредног и политичког утицаја имали особен пут историјског развоја са често опречним и супротстављеним интересима. Ове супротности су у Другом светском рату изродиле силу која је лако однела превагу над друштвеним вредностима који су грађени вековима. Наиме, нацистичка пропаганда је годинама пре рата ширила теорије које оправдавају примену бруталних мера за елиминисање претњи за државу, систем или нацију. Та претња није била само нека држава која се усудила да пружи отпор или политичка организација која се није мирила са нацистичком идеологијом, већ често и читави народи.

Било је пуно разлога који су указивали на Србе као највећу претњу, новом, Хитлеровом устројству насталом на рушевинама Краљевине Југославије. Осим НДХ која по свирепости над Србима није пуно заостајала за методама које је примењивао њен ментор над Јеврејима, мађарска окупациона власт у Бачкој убрзо је доказала да је и она кадра да спроводи екстремно насиље над цивилним становништвом. Одсуство значајније реакције мађарског живља на брутална убијања Срба у Новом Саду и Шајкашкој и њихов слаб одзив на по-

* nebojsa.petrovic@scns.rs

зиве антифашистичког покрета, био је довољан доказ ослободиоцима из НОП-а да и Мађаре у Војводини, исто као Немце, сматра заговорницима убиствене идеологије. Оваквом мишљењу допринела је и чињеница да је за време окупације значајан део мађарског становништва био укључен у активности разних фашистичких организација и удружења као што су „Њилаши” и „Турсњи вадас”.¹

Разарања, протеривања, убиства и обострани страх изазвали су велику мржњу између два народа. КПЈ је још у пролеће 1944. године преко Слободне Војводине претила свима који су окрвавили руке словенском крвљу.² Док су једни ослобођење дочекали са зебњом и страхом од освете други су очекивали коначан обрачун. Југословенски комунисти су били незадовољни подршком окупатору или са пасивношћу мађарске мањине за време рата и такво понашање су намеравали да искористе као аргумент за њихово колективно кажњавање. Они чак овакве идеје и циљеве нису ни крили. Никола Петровић члан Покрајинског одбора КПЈ сматрао је увођење Војне управе историјском одлуком која ће обезбедити словенски карактер Војводине.³ Овакви ставови били су подударни са националистичким односом какав су имале буржоаске државе у међуратном периоду. Тако да оно што „великокрпска шовинистичка камарила”, како је нова власт обично називала претходни режим, није ни помишљала, Едвард Кардељ је једноставним речима описао као правилан став према непријатељу државе и нове власти. „Ми смо такође желели да истерамо, и иначе бисмо истерали, да није у Мађарској било револуције, и Мађаре из Војводине... Међутим, после разговора са Мађарима и комунистима, са оним Гереом сам разговарао, па онда са Титом, Титу јавио читав разговор и сложили смо се да не инсистирамо на генералном истеривању; али пошто смо пре тога такав став заузимали, нисмо хтели сасвим да одступимо од тога. И онда смо предложили, или је неко други предложио, по нашем договору, од тих социјалистичких држава – то се сада више не сећам – да можемо истерати до 40 000 Мађара. Међутим, нисмо практично никог истерали, сем оне најгоре агенте мађарских окупатора.”⁴

Бруталност и испољавање екстремног насиља према непријатељу и „непоузданим елементима”, карактеристична је појава за све револуционарне владе. Осим тога, КПЈ је барем у првим годинама по преузимању власти морала примењивати искуства и методе владања СССР-а. Стаљинове чистке и прогони 30-тих година били су узор, који је због неограниченог поверења и убеђености у Стаљинову безгрешност, и код југословенских комуниста избрисао разлику између изворних комунистичких начела и националистичког начина решавања националног питања. Такође, овај узор је и ослобађао савест за разна злодела иза којих је стајала Партија.

¹ Комунистичка власт је после рата дошла до прецизних података који доказују масовност наведених организација. Тако је на пример у бачкотополском срезу било у разним фашистичким и профашистичким друштвима око 24 000 људи, у Новом Саду је организација „Њилаша” бројала 4000 чланова а у Бечеју иста организација имала је 700 активних чланова. АА. Ф. 334, кутија 180

² Слободна Војводина, 10. април 1944.

³ Слободна Војводина 28. октобар 1944.

⁴ Владимир Дедијер, Нови прилози..., 133

И поред тога што је дат велики политички и национални значај Покрајинској комисији за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, која је основана још у септембру 1944. године, кажњавање Мађара за почињене злочине током рата отргло се од правне контроле.⁵ Пресуде за стрељања су доношене без икакве формалне правне процедуре, довољна је била листа чланства у њилашкој или некој другој сличној организацији или непроверена пријава од често морално непоузданих особа.⁶

Приликом укидања Војне управе као главни разлог њеног увођења наведено је одстрањивање петоколонаша и кажњавање из редова мађарског народа злочинаца и сарадника немачког фашизма и мађарског окупатора.⁷ Пошто се, уколико је то државни апарат желео, значајан део Мађара на овај или онај начин могао довести у везу са окупационим снагама, овако постављени циљеви представљали су основу за политичко насиље над целим народом. Пре него што се почела правити разлика између мађарских и немачких грехова, оштрицу освете први су осетили припадници наведених фашистичких организација. Хапшења и стрељања започела су већ по самом доласку ослободилаца у мешовитим или већински мађарским местима.

На пример одмах по ослобођењу, у сенћанском округу у селу Надрљану, близу Старе Кањиже, стрељано је преко 150 Мађара. Док је у Мољу њих 150, животом је платило одлазак у мађарску војску.⁸ Стрељања је у Бачкој било у скоро свим местима са мађарским живљем.⁹ Значајан број потпуно недужних људи заточен је са Немцима у многобројним логорима, где су услед слабе исхране и заразних болести умирали у бедним условима.¹⁰ Штампана је расељавање и потпуно невиних људи из Чуруга који су многи окончали живот у логорима, цинично окарактерисала као меру која није усмерена према Мађарима већ против оних који су својим злочинима извршили кривично дело.¹¹

Због недостатка документације, близине фронта и острашћености појединаца у ОЗН-и веома је тешко утврдити поуздан број жртава у овим репресалијама. У зависности од припадности српској или мађарској историографији, њихов број процењивао се од 5 до чак 40 000 људи.¹² У циљу смањивања емо-

⁵ Александар Касаш, Протокол о изручењу ратних злочинаца између Демократске Федеративне Југославије и Мађарске, из новембра 1945. године, Истраживања, 22, Нови Сад 2011, 432

⁶ Државној комисији за утврђивање злочина окупатора и његових помагача стигло је чак 938 828 пријава. Срђан Цветковић, Број и структура оптужених домаћих ратних злочинаца и колаборациониста према фонду Државне комисије и њена инструментализација, Архив, часопис Архива Србије и Црне Горе, бр.2, Београд 2004, 83

⁷ Слободна Војводина, 1. фебруар 1945.

⁸ У овом крају значајан број Срба је такође одлазио у мађарску војску. За сурову одмазду против мађарског становништва, Партија је касније свалила кривицу на групу шовинистички настројених Срба и Црногораца који су као чланови партије „спроводили четнички утицај”. А.В.Ф. 334, 142

⁹ Бездану је убијено око 100 људи, у Сивцу 70, у Кањижи и Суботици неколико стотина. Број жртава није заостајао ни у Чуругу, Мољу, Тителу и Бачком Јарку. Исто

¹⁰ Заправо само дан после донете одлуке о логорисању Немаца, решено је да се изврши и логорисање Мађара и то у логоре у Бачком Јарку, Гајдобри, Бусину итд. Александар Касаш, Мађари у Војводини, 160, 182

¹¹ Слободна Војводина, 26. јануар 1945.

¹² Видети: Александар Касаш, Мађари у Војводини 1941-1946, Нови Сад 1996,

ција и злонамерне манипулације бројем жртава, Покрајинска скупштина је 2000. године формирала комисију за истраживање војвођанских губитака у Другом светском рату. И поред значајних резултата, Комисија ипак није регистровала све жртве комунистичког терора. Стога је из истих разлога, само годину дана после публиковања резултата наведене Комисије, формирана мешовита научна комисија од стране мађарске и српске академије наука. Изузетно озбиљним методолошким приступом (у којем су евидентирани поред имена жртве и време смрти, као и тип и доступност документа који се односи на конкретни случај), база података са мађарским жртвама на територији Војводине без жртава у Сомбору и Новом Сад, до 2016. године садржала је 7.511 жртава. Дакле, захваљујући овом истраживању и када база података буде формирана и са жртвама ова два града (за Нови Сад се процењује око 1500 а за Сомбор од 1500 до 2000 жртава) са великом прецизношћу биће познат и коначан број мађарских жртава.¹³

Мржња и неповерење према Мађарима није била подједнако заступљена у војвођанским селима и градовима. Она је највише зависила од степена патње које је српско становништво претрпело у периоду окупације. У овим крајевима је било извесно да ће неко ко је мађарске националности а за време окупације је радио као државни службеник, бити подвргнут тешком мучењу и на крају без суђења и ликвидираан.¹⁴ Тамо где је почињен масакр над српским живљем, наведени циљеви режима само су подизали емотивну грозницу код својих следбеника и напаћеног становништва. Иса Јовановић је тврдио да су одмазде углавном вршили мештани и то често на иницијативу партијских активиста. Исто као и у случају са немачким и мађарским становништвом за време окупације, тоталитарни режим нове Југославије лако је обичне људе изманипулисао за разне облике саучесништва. Овако рањиви и осветнички расположени елементи у друштву и самој власти, често су поред бруталних доносили и бесмислене одлуке, као што је забрана МНОО из Чуруга сељацима Мађарима из Старог Бечеја и Бачког Градишта да обрађују сопствену земљу у чурушком атару.¹⁵ Непотребно је истицати да нам слични примери можда и најбоље указују на сировост и недостатак суптилности комунистичких власти у борби против стварних и измишљених непријатеља. Очигледно је да слобода није донела само казну за починиоце претходних злочина и неправди, већ је тамо где је режим сматрао корисним, веома лако и брзо успоставила и нове облике потчињености.

¹³ Мађари и Срби са две стране променљиве границе 1941-1948, Тематски зборник радова Будимпешта 2016, 13, 14

¹⁴ Илустративно је казивање Ф.Гчији је отац био оцачар: „И тада су мог оца ухапсили, одвели га кући, па потом Жабаљ. Тада су тамо били затворени у сеоском дому, те су их ови који су били расположени да муче људе.. Мађари и Срби са две стране променљиве границе 1941-1948, 132

¹⁵ По овом питању Срески НОО Старог Бечеја Окружном НОО оправдавао је свој захтев да власти у Чуругу престану са ометањем пољопривредних радова, тиме што Мађари одлазе у чурушки атар само ради обраде земље и не намеравају тамо да се трајно населе. Тек велике површине необраног кукуруза у време дефицита прехранбених производа, натерали су више партијске структуре да се овај проблем реши без позивања на било какву одговорност. А.В. Ф. 346. 197/1945

Обесправљеност Мађара, нарочито у периоду Војне управе, била је видљива на сваком кораку. Тако је на основу одлуке коју је донео ГНОО Стари Бечеј од 26. октобра 1944. године без икаквог критеријума одабрано око 300 Мађара на рад у српским домаћинствима која нису завршила пољопривредне радове.¹⁶ Сеоске страже састављене од добровољаца, по правилу такође нису правили разлику између сарадника окупатора и обичних људи који су пасивно сачекали крај рата. Самоиницијативно су вршили ислеђивања, малтретирани, тукли и пљачкали мађарско становништво.¹⁷ Команда места Бечеј је чак донела одлуку да се Мађарима у граду и околним селима одзму радио апарати и бициклови, који су одмах развучени без икаквог трага.¹⁸

Ипак, чињеница да су комунисти Немце издвојили као главне кривце за сва злодела у току рата, а Мађаре и то само оне у Бачкој као њихове саучеснике, била је срећна околност по мађарско становништво. Захваљујући томе, размере одмазде према њима биле су знатно мање у односу према фолксдојчерима. Док се притисак на Немце повећавао, југословенско партијско и државно руководство је услед комунистичке солидарности и угледа земље у иностранству променило однос према Мађарима у тзв. другој фази Војне управе.¹⁹ Поред овога не смемо занемарити чињеницу да се у Европи после Другог светског рата настали знатно другачији политички приоритети који нису остављали простора за дуже неговање национализма. У идеолошкој подели света на комунизам и капитализам уместо нација корене у европским друштвима захватају друге вредности за које се полажу животи. Попут „класне равноправности”, демократије, политичких слобода, светске револуције и сл.

Дакле, највероватније због Титове интервенције командант Војне области генерал Иван Рукавина морао 1. децембра 1944. године свим командама места и војним станицама послати допис у којем наглашава да су права и дужности Мађара изједначена са осталим становништвом и да сходно томе се морају распустити сви логори састављени од Мађара. Такође, Мађарима је пружена могућност уласка у редове Н.О.В, а уколико то нису желели били су мобилисани у војничке радне јединице које су по организацији, дисциплини, исхрани и смештају биле изједначене са осталим јединицама.²⁰ Овим актом власт је започела интеграцију мађарске мањине у политички и друштвени систем нове Југославије.

Партија је као један од својих најважнијих задатака поставила решавање националног питања, јер је тек успостављање и остварење политике братства и

¹⁶ У истом месту Србима је опроштен порез, док су Мађари морали испунити све обавезе према држави. Такође, исти одбор је заједно са одбором у Градишту мобилисао 500 Мађара који су са белим тракама оку руке и под претњом пушака поправљали јавне објекте. Затим су у многим местима вршене реквизиције искључиво од Мађара

¹⁷ У Темерину је због масовног пребијања Мађара смењен командир војне станице, а у Каћу је по салашима било случајева пребијања и пљачкања Мађара. А.В. Ф. 334, 735/1945

¹⁸ А.В.Ф.334. 307

¹⁹ Иса Јовановић у својим мемоарима сведочи да је Тито био нарочито бесан због злочина над Мађарима и лошег мишљења који због тога може настати код међународне јавности. Иса Јовановић, У служби револуције, Нови Сад 1986, 199

²⁰ А.В. Ф.170

јединства, по мишљењу словеначког историчара Јанка Плетерског, значило и њено освајање власти.²¹ Ово као и друга питања решавана су у складу са марксистичким учењем, односно са економских и класних позиција. Заправо, комунисти су настојали да националне анимозитете трансформишу у класну борбу радника, сиромашног и средњег сељака против буржоазије и кулака. Пошто је национализам сматран буржоаском творевином, комунисти су били уверени да се он може превазићи само доследном заменом капиталистичког система комунистичком идеологијом. „Када хоћемо да стварамо братство у односима између Срба и Хрвата и између Срба и Хрвата с једне и Мађара с друге стране, морамо гледати на то да ли смо поставили правилно питање економско, нарочито питање аграра.”²²

Најбоља прилика да се ова стратегија примени и провери била је аграрна реформа која је почела да се спроводи само неколико месеци после горе наведене изјаве Благоја Нешковића, тада високог функционера КПЈ. Међутим, реформа из 1945. године имала је у погледу националне политике много сличности са реформом из периода Краљевине. И то не само у смислу словенизације ових простора, већ и у односу према мађарској аграрној сиротињи. Тако у Ст. Бечеју 750 беземљаша мађарске националности није добило земљу и поред тога што је после деобе у фонду остало 500кј. Да наведена земља није дата у закуп богатијим Србима, што је касније нарочито сметало идеолошки поткованијем чланству КП, вероватно би ова занимљива информација остала незабележена.²³

Дакле, и поред искрених и неких конкретних мера од стране виших партијских и државних органа у правцу промене односа према Мађарима, властодршци и чланство на терену мало је марило на њихове фразеолошке политичке говоре. Идеолошки слабо упућени и даље неослобођени од предрасуда, неповерења и мржње према Мађарима, нису могли тако брзо одступити од политике која је спровођена у периоду Војне управе. Заправо, у околностима када је Покрајински комитет због нетрпељивости између Срба и Хрвата питање положаја националних мањина у 1945. и 1946. год ставио у други план, и није се могла очекивати брза политичка промена и ментална трансформација често сасвим необразованог чланства. Стога, политички, економски и културни положај Мађара остао је у рукама локалних комуниста од којих су многи још увек били задојени непријатељством и реваншизмом.²⁴

Одржавању оваквог расположења донекле је погодновало и откривање током 1946. и 1947. године неколико група, пре свега фашистичке оријентације,

²¹ Јанко Плетерски, *Нације, Југославија, Револуција*, Београд 1985, 382.

²² А.В.Ф.334. Извештај Благоја Нешковића на VII покрајинској конференцији ПККПС Војводине одржаној 5-6. априла 1945. године

²³ А.В.Ф.334.307

²⁴ Предрасуде и неповерење према мађарској мањини избијају из већине извештаја средњих и градских НО у вези мађарских културних друштава који су формирано по укидању Војне управе. Поменути извештаји ова удружења махом оптужују за рад противан духу народно-ослободилачког покрета, реакционарне активности религиозног карактера али за шовинизам и ревизионизам. А. Новог Сада.Ф.346 пов. 4/1946

состављених од Мађара, којима је био циљ вршење атентата на комунистичке функционере и изазивање диверзија.²⁵ И поред тога што није откривена ни једна озбиљнија, односно масовнија политичка организација или диверзантска група, додатно је стварана атмосфера која је погодовала одржавању стереотипа о Мађарима као непоправљивим непријатељима новог поретка и југословенске државе.

Поправљање положаја мађарског становништва подразумевало је и њихово повећано учешће у Партији и другим органима власти. Због тога се најважнији задатак власти у Војводини после укидања Војне управе односио на „поправљање” њеног националног састава. Анализом националног састава народноослободилачких одбора од месних, преко градских, среских, и окружних до Главног НОО Војводине утврђена минорна заступљеност националних мањина. Као највећи кривци за овакво стање и изражену нетрпељивост према Хрватима и мањинама означени су протерани колонисти.²⁶ Ова тврдња може бити тачна само уколико се односи на ниже органе власти и то у оним местима која су колонизована у периоду Краљевине. Сигурни смо да њихова „нетрпељивост” није могла утицати на састав Главног НОО за Војводину у чијим редовима је 1945. године од 45 чланова било само два Мађара.²⁷ У многим мешовитим селима било је мало или уопште није било Мађара у Партији.²⁸ Заправо, ова национална структура одржавала је по мишљењу Бранка Петрановића, степен учешћа појединих националности у народноослободилачкој борби, „представљајући школски пример демонстрације деловања закона наравномерности сваке револуције, па и југословенске.”²⁹ Проблем је настао због неспремности нижих партијских структура да спроведу у дело националну политику КПЈ и да положај оних које су до недавно третирали и сматрали непријатељима подигну на ниво равноправног учесника у органима власти.

²⁵ Навешћемо само неке, најупечатљивије извештаје о овим групама, за које, осим намере и немамо потврду о конкретном терористичком акту. Група Тот Јосифа, католичког свештеника из Новог Сада. Формирани су 1947. године од стране неколико омладинаца „верски затуцаних”. Сакупљали су оружје са циљем да врше атентате на партијске и државне руководиоце. Група Мелар Андрије, графичког радника из Новог Сада. Било их је десетак лица; делили су летке релigioзно-фашистичког карактера. Наводно имали су циљ да се повежу са Мађарском и да изводе диверзије и саботаже. Затим, група мађарског жандара Шебек Петера, која је била више бандитског карактера. У својим редовима имали су неколико војних дезертера и кретали су се у бечејском срезу. Група Сочек Јосипа из Новог Сада састављена од омладинаца и делова је током 1945. и 1946. године. Растурани су летке, како се у извештају наводи фашистичког садржаја и развијали мржњу против СССР. Затим, неколико група састављена од младића, од којих многи нису имали ни 18 година. Рад ових група заснивао се на писању парола против комунистичког режима и слабењу утицаја КПЈ на мађарску омладину. А.В.Ф.334- кутија 1980

²⁶ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, Југословенски федерализам-идеје и стварност II, Београд 1987, 145

²⁷ Исто

²⁸ Тако на пример Партија у Темерину 1947. године није имала ни једног члана Мађара. Затим у Скореновцу, где је било веома мало Срба, од девет чланова Партије седам су били српске националности, или у Остојићеву, где су од педесет чланова била свега два Мађара. А.В.Ф.334, Годишњи извештај ПККПС за Војводину 1947. године

²⁹ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, Југословенски федерализам-идеје и стварност, 145

Из докумената који су нешто касније настали можемо видети како су потискивани и искључивани Мађари из политичког живота. У мешовитим или већинским мађарским местима плански су организовани напади на партијску организацију и оне партијске руководиоце који нису Срби. Под паролем борбе проив „Њилаша” и представника окупаторске власти, раскринкавани су мађарски политички руководиоци, што је изазивало неспокојство а онда пасивност и политичку изолацију мађарског становништва.³⁰

Имајући све то у виду, ПК је у мају 1947. године са среским комитетима одржао састанак у вези јачања партијске организације међу Мађарима. По мишљењу ПК постојали су услови за масовни улазак Мађара у Партију, нарочито због тога што је међу њима био приличан број радника запослених у индустрији и пољопривредним добрима.³¹ Међутим, пошто су на састанку само констатоване околности и чињенице везане за положај и социјални статус мађарске мањине, он и није могао донети значајније промене по овом питању. Изгледало је као да партијски функционери на терену нису схватили да је дошло до промене односа КПЈ према Мађарима. Обласни комитет СКОЈ-а и после наведеног саветовања није предузео чак ни формалне кораке у правцу политичког активирања омладинаца из редова националних мањина, нарочито Мађара. Пошто није израдио посебан план рада са националним мањинама секретар Обласног комитета СКОЈ-а правдао се да он са њима „није видео могућност неког посебног рада”.³²

Оно што је посебно забрињавало ПК били су чести инциденти као што је употреба шовинистичких парола у свакодневном говору и масовне туче у национално мешовитим селима. Тако је једно од главних политичких питања у многим селима Војводине било решавање нетрпељивости између Срба и Мађара. Пример таквог стања био је Марадик, у којем је међусобни однос ова два народа био заострен у толикој мери да је свакодневно била угрожена безбедност мештана. Примећено је да су обавезе приликом обавезног откупа пољопривредних производа биле неравномерно распоређене, по правилу на штету Мађара. Напади ножевима, туче и пребијања у којима су учествовали и чланови Партије, осликавају нам степен националне мржње али и однос какав су комунисти на терену, нарочито у мањим местима и даље имали према Мађарима. Шовинистичке пароле које су несметано кружиле селом нису никог узбуђивале.³³ Широм Војводине био је изражен шовинизам и међу школском децом. Осим туча између ученика Срба и Мађара, примећено је да у многим градовима и селима, нарочито у мешовитим школама деца „не иду заједно, неће да се играју заједно и слично”.³⁴

³⁰ Небојша Петровић, Политика на селу, 208

³¹ А.В.Ф.334. Годишњи извештај ПККПС за Војводину 1947. године

³² А.В.Ф.334. Записник са седнице ПК одржане 11. децембра 1947. године.

³³ Шовинистичке пароле код Мађара биле су: „Ми нисмо слободни”, „Мађари у Југославији нису равноправни”, „Срби нас подјармљују”, „Срби слободно могу да бију Мађаре, нико их не позива на одговорност”, „Мађари се више оптерећују обавезама”, „Срби су насилници-дивљаци”.

³⁴ А.В.Ф.334.80

Све је указивало да се морају предузети енергичније и конкретније мере за поправљање положаја Мађара и других мањина. Кривица за њихов лош положај сваљена је на ниже партијске структуре којима је владао „великосрпски шовинизам”, који је на Фебруарском саветовању, 1948. године у Београду, истакнуто као главни проблем у партијској организацији.³⁵ На основу архивске грађе и постојеће литературе, можемо констатовати да је национална компонента код чланства, нарочито у првим годинама после рата била итекако изражена. Али је тешко утврдити колико је на формирање политичких ставова и наведеног политичког деловања могла утицати пропаганда грађанских националних странака и нарочито поражене и прокажене четничке идеологије. Нема сумње да је теорија о великосрпском шовинизму људима из врха КПЈ користила да оправдају себе и за догађаје из периода Војне управе. За чување од прљања дуго неговане слике у јавности о сопственој безгрешности и хуманости, они су за неке злочине над Мађарима оптужили партијске организације на терену које су „спроводиле четнички утицај”.³⁶ Такође, теорија о „великосрпској хегемонији” представљала је ону врсту ставова КПЈ која се у међуратном периоду учврстила и никада није отклоњена. Потреба сталног опреза према српском национализму и страх од његовог хегемонизма посебно је био изражен код српских комуниста који су на овом питању градили своје каријере.³⁷

Било како било, мора се признати да је овако шокантна оптужница прилично отрежњујуће деловала на партијске организације широм Војводине. Она је разбудила и ПК, чији су чланови током 1948. године посећивали срезове са претежно мањинским насељима, где су организовани многобројни семинари и предавања о националном питању. Борби против шовинизма посвећена је велика пажња и на VIII покрајинској конференцији, која је одржана новембра 1948. године. У циљу поправљања националног састава партијске организације у Резолуцији конференције истакнута је неопходност борбе против шовинизма у партијским организацијама, али и потреба да се свим средствима „учвршћује братство и јединство свих националности у Војводини”.³⁸ Ове мере и страх од оптужби за српски шовинизам, допринели су радикалној промени односа локалних комуниста према Мађарима. Тако да је већ током 1948. године примећена појачана активност припадника националних мањина, нарочито приликом одазива на разне државне захтеве и мере. Чињеница да је број Мађара чланова КПЈ више него дуплиран 1948. године у односу на претходну, сведочи о значајном напретку у правцу успостављања поверења између власти и мађарске мањине.

Међутим, нови проблем у овим односима настаје непосредно после објављивања Резолуције Информбироа. У новим околностима, политички рад међу националним мањинама био је у тесној вези с борбом против Информбироа, пре свега зато што су њихове матичне државе постале главна полуга притиска

³⁵ Небојша Петровић, Политика на селу, 209

³⁶ А.В.Ф.334.142

³⁷ Мира Радојевић, Јосип Броз Тито и корени југословенске федерације, Суочавање са прошлошћу-пут ка будућности: Југославија 1918-1941, Научни скуп у Сремској Каменици 2010, 376

³⁸ Небојша Петровић, Политика на селу, 211

СССР на Југославију. Самим тим, рад са мањинама захтевао је посебну пажњу партијске организације и других масовних организација у Војводини. Ова интензивна активност и даље је била усмерена на поправљање националне структуре партијских организација и државних органа, као и на упознавање национални мањина са лошом привредном и политичком ситуацијом у ИБ-овским земљама, уз правдање економске, државне и националне политике КПЈ. И поред великог труда, стратегија масовнијег примања мањина у Партију, наилазила је на поред старих и на нове препреке. Поред већ помињаног „солунаштва”, многа партијска руководства, најчешће по селима, пријем у Партију, на пример Мађара, повезивала су са догађајима на југословенско-мађарској граници и често су идентификовала Мађаре у Југославији са информбировцима у Мађарској.

Кампања Информбироа условила је да се код одређеног дела мађарског становништва разбуктају шовинистичко расположење и ревизионистичке идеје. Међу њима су преношене вести о наводној концентрацији совјетских и мађарских трупа на југословенској граници.³⁹ Сан о припајању Војводине или њеног северног дела Мађарској био је привлачан и многим члановима КПЈ. Пропаганда ИБ имала је највише утицаја на северу Војводине, у Суботици и њеној околини, где је 1949. године од 90 чланова КПЈ искључених због делатности на, како се тада говорило, линији ИБ, 56 припадало мађарској заједници.⁴⁰

Из тих разлога, о утицају ИБ на Мађаре и друге националне мањине, 1950. године одржано је низ састанака ПК на којима је било угледних гостију из Београда. На тим састанцима је констатовано да се тај утицај, осим идеолошког, како је и очекивано, условио да се „код Мађара развију појаве шовинизма и ревизионизма”.⁴¹ Као мере које је требало предузети да се ова опасност по Партију али и државу одстрани, Слободан Пенезић и Петар Стамболић предложили су појачану пропаганду против режима у Будимпешти и организовање појединаца или групе Мађара „да дижу свој глас против онога што се дешава у Мађарској”.⁴²

Уочљиво је да се Партија, нарочито савезни и републички функционери трудили да одрже већ успостављену политику према Мађарима. Док су у ово време остале мањине препуштене самима себи или спорадичним активностима партијских организација, напорима за успостављање поверења Мађара у КПЈ и Југославију посвећена је велика пажња. Реторика којом су осуђивани због њиховог држања за време окупације, замењена је истицањем њиховог доприноса

³⁹ Извештај ПК наводи да су Мађари у Кули сувише дигли главу и дешавало се да у редовима при било каквој деоби нека Мађарица испује Српкињу речима: „чекај доћи ће наше време.” Осим тога, код њих су постојали разни рокови по којима је требало да дође мађарска војска за коју су наводно и „спремали колаче”. А.В.Ф.334. 777

⁴⁰ А.В.Ф.334.80

⁴¹ Слободан Бјелица, Комунисти у Војводини и сукоб са Информбироом, Истраживања, 20, Нови Сад 2009, 39

⁴² Исто,40

победи над фашизмом и послератној изградњи социјализма.⁴³ Затим, максимално су кориштене изјаве пребеглих мађарских војника о привредном и политичком стању у њиховој земљи, о којима се нарочито дискутовало на фронтонским конференцијама у местима где живе Мађари.⁴⁴ Писма која су стизала од избеглих рођака и пријатеља из Мађарске, додатно су поспешивала југословенску пропаганду и ширила страх од ригидног комунизма.⁴⁵

Управо у овом периоду уложени су највећи напори за исправљање несразмере у националном саставу Партије.⁴⁶ Због великог одлива мађарске интелигенције после рата, њиховог масовног хапшења и стрељања, било је веома тешко повећати број партијских и државних функционера из реда мађарске заједнице. Стога је КПЈ посебну пажњу посветила отварању школа на мађарском и на језицима других националних мањина. До 1950. године од укупног броја школа у Војводини 30% школа је припадало мањинама. Од основних школа тај однос се пење и до 50%.⁴⁷

За власт су поред ниске стручности новозапосленог мађарског наставног кадра много важнији проблем представљали старији наставници који су, како видимо из једног документа из 1950. године били претежно шовинистички настројени.⁴⁸ Уочљив изостанак репресивних метода, у времену када је Партија била нарочито осетљива на сличне појаве, сведочи нам о посебној пажњи, коју је КПЈ посвећивала према мањинама, пре свега Мађарима. Другим речима, због сукоба са ИБ-ом, вођена је „борба за наклоност мањинског становништва”, што је условило знатно толерантнији и суптилнији однос према њима. Политичка и идеолошка неподобност наставног кадра, стрпљиво је решавана организовањем великог броја курсева за наставнике из редова мањина у циљу, како је Митра Митровић изјавила „уношења идеје социјализма какав већ имамо код Срба”.⁴⁹

Са отварањем школа упоредо се радило на оснивању културно-просветних друштава, који су до 1950. године постали главни центри културне делатности и важно средиште јавног живота у мађарским местима. Наравно власт их је користила као погодан апарат за усмеравање и контролисање културног али и политичког живота.⁵⁰

⁴³ Слободна Војводина, 9. август 1949.

⁴⁴ А.В.Ф.334.221

⁴⁵ А.В.334.1754

⁴⁶ Из овога периода су честа документа која исцрпно показују резултате политике равноправности Срба и Мађара у мешовитим или чисто мађарским местима.

⁴⁷ А.В.Ф.334. 9117.

⁴⁸ А.В.Ф 334.80

⁴⁹ Исто

⁵⁰ Колико је власт посвећивала пажњу контроли културног рада, показује нам план културно-просветног рада са Мађарима. У тачки 1. овог плана, налаже се одељењу за просвету ГИОАПВ-а да формира комисију за издавање уџбеника, којом би „руководио поверљив друг”. Док су у кадровско одељење ПК-а и средски комитети добили задатак да провере кадрове у редакцијама, уредништвима, позоришту, као и да утврде колико је „потребно нових и бољих људи”. Наравно, провера се вршила у сарадњи да УДБ-ом. А.В.Ф.334.222

Препрека ширења „социјалистичке свести” код мађарског становништва дошла је, како је и очекивано, од стране Римокатоличке цркве. Али, како се види из партијских извештаја, непријатељско деловање мађарског свештенства према КПЈ била је, због ранијих репресивних иступа државних органа, опрезна и блажа. То ипак није значило да се њихов утицај на мађарско становништво смањило, јер су цркве и даље биле добро посећене, чак и од стране знатног дела чланова Партије. Управо ову приврженост Мађара религији КПЈ је вешто користила у борби против ИБ. Наиме, бесомучни напади на клер у Мађарској дао је југословенским комунистима одличан аргумент у пропагандном надметању за наклоност војвођанских Мађара.⁵¹ Наравно, упирање прстом на бескрупулозно понашање према Цркви у информбировским земљама, могло је имати смисла и политичког ефекта једино уколико се нетрпељивост према религији брижљиво контролише.

На крају, морамо споменути још једну важну чињеницу која је играла значајну улогу у промени односа власти према мађарској мањини. Сукоб са СССР и већи економски и политички контакти са Западом натерао је југословенске комунисте да преиспитају дотадашње безрезервно копирање совјетских метода управљања државом и друштвом. Макар и у почетку и декларативно промовисање демократизације власти, неминовно је довело до извесног ублажавања репресије и попуштања окова диктатуре. У мешовитим и мађарским местима, старих комунистичких „хероја”заслепљених разним предрасудама према мањинама и страхом од „непријатеља свих боја”, педесетих година, више, готово да и није било. Од непоправљивог противника социјалистичког друштва и југословенске државе, војвођански Мађари су се у време сукоба са ИБ властима показали као лојални грађани и ништа мање од осталих југословенских народа, верни следбеници Јосипа Броза и КПЈ.

Литература:

1. Arhiva Novog Sada, F.346 pov. 4/1946
2. Aleksandar Kasaš, Mađari u Vojvodini 1941-1946, Novi Sad 1996.
3. Aleksandar Kasaš, Protokol o izručenju ratnih zločinaca između Demokratske Federativne Jugoslavije i Mađarske, iz novembra 1945. godine, Istraživanja, 22, Novi Sad 2011.
4. A.V.F.334, Godišnji izveštaj PKKPS za Vojvodinu 1947. godine
5. A.V.F.334, kutija 180
6. A.V.F.334, kutija 1980
7. A.V.F.334, Zapisnik sa sednice PK održane 11. decembra 1947. godine.
8. A.V.F.170.
9. A.V.F.334.
10. A.V.F.334.80
11. A.V.F.334.142
12. A.V.F.334.221

⁵¹ Петар Стамболић је скренуо пажњу ПК Војводине на ово стање у суседној држави и свој план образложио следећим речима: „Сигурно је да о томе овдашњи попови знају и да се боје доласка Руса. То ми у нашој агитацији такође не треба да заборавимо.” АВ. Ф.334.80

13. A.V.F.334.222
14. A.V.F.334.307
15. A.V.F.334.735/1945
16. A.V.F.334.777
17. A.V.F.334.1754
18. A.V.F.334.9117
19. A.V.F.346.197/1945
20. Branko Petranović, Momčilo Zečević, Jugoslovenski federalizam-ideje i stvarnost II, Beograd 1987.
21. Časopis Arhiva Srbije i Crne Gore, br.2, Beograd 2004.
22. Isa Jovanović, U službi revolucije, Novi Sad 1986, 199
23. Janko Pleterski, Nacije, Jugoslavija, Revolucija, Beograd 1985.
24. Mađari i Srbi sa dve strane promenljive granice 1941-1948, Tematski zbornik radova Budimpešta 2016.
25. Mira Radojević, Josip Broz Tito i koreni jugoslovenske federacije, Suočavanje sa prošlošću-put ka budućnosti: Jugoslavija 1918-1941, Nebojša Petrović, Politika na selu
26. Naučni skup u Sremskoj Kamenici 2010.
27. Slobodan Bjelica, Komunisti u Vojvodini i sukob sa Informbiroom, Istraživanja, 20, Novi Sad 2009.
28. Slobodna Vojvodina, 10. april 1944.
29. Slobodna Vojvodina 28. oktobar 1944.
30. Slobodna Vojvodina, 26. januar 1945.
31. Slobodna Vojvodina, 1. februar 1945.
32. Slobodna Vojvodina, 9. avgust 1949.
33. Vladimir Dedijer, Novi prilozi

COMMUNIST PARTY OF YUGOSLAVIA AND THE HUNGARIANS AFTER THE SECOND WORLD WAR

Summary: Destruction, deportation and brutal murderers during the Second World War additionally increased mistrust and misunderstanding, which had already existed between Serbs and Hungarians. Culmination of national hate caused the need for final showdown between the significant part of one, and fear of revenge among members of the other side of these two nations. Besides the fact that the Communist Party of Yugoslavia struggled for national equality in economic, political, social and cultural fields, it was not able to stay immune on national enthusiasm, which did not bypass other communist parties. In this paper we will try to show the relationship of the Communist Party of Yugoslavia towards the Hungarians in the first years after the Second World War.

Key word: communists, terror, discrimination, arrest, equality